

ТМ	Г. XXXII	Бр. 1	Стр. 85 - 111	Ниш	јануар - март	2008.
----	----------	-------	---------------	-----	---------------	-------

UDK 316.7(=214.58)

Прегледни чланак

Примљено: 09.01.2008.

Драгољуб Б. Ђорђевић

Машински факултет

Ниш

РОМИ ЗА УГЛЕД II (Допринос учвршћивању културног идентитета)

Резиме

Коликогод да има различитих схватања идентитета, па и у кључним међународним документима који се баве његовим одређивањем, ипак се најчешће подразумева да се састоји од језика, религије, традиције и културне баштине. Невоља је у томе што, поред идентитарно "јаких" и "слабих" народа, постоје и они који су тек пред изградњом, учвршћивањем или дефинисањем културног идентитета. Роми под теретом те невоље настоје, најпре, да омеђе и, потом, да установе чврст културни идентитет. Наравно да то није изводљиво ако крхка ромска елита или талентовани Роми не доприносе стваралаштвом гајењу сопственог културног идентитета. Оригиналноост тога процеса лежи у чињеници да су они из унутрашње потребе Rromanipe-a (ромства, ромскости) – што је синоним за ромски културни идентитет – упућени на практични интеркултурализам, тј. креативну културну размену са окружујућим народима који су свагда поседници већ утемељеног идентитета. У реферату се из овог теоријског оквира анализирају, и документарно представљају, пет ромских стваралаца (песникиња, у-жар, стакло-дувач, ковач, публициста) који и те како приносе учвршћивању ромског културног идентитета и за које аутор тврди да могу служити за углед.

Кључне речи: културни идентитет, учвршћивање културног идентитета, Rromanipe, Роми уметници, интеркултурализам

Увод

Текст је директни наставак реферата *The Admirable Roma (A Contribution to the Solidification of Cultural Identity)*, који смо саопштили прошле године на научном скупу са међународним учешћем – "Идентитети и култура мира у процесима глобализације и региона-

лизације Балкана" – одржаном у Центру за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу. Сада, као и онда, не одустајемо од следећег теоријског *background*-а (Ђорђевић, 2007b:289-290): "Коликогод да има различитих схватања идентитета, па и у кључним међународним документима који се баве његовим одређивањем, ипак се најчешће подразумева да се састоји од језика, религије, традиције и културне баштине. Невоља је у томе што, поред идентитарно "јаких" и "слабих" народа, постоје и они који су тек пред изградњом, учвршћивањем или дефинисањем културног идентитета. Роми под теретом те невоље настоје, најпре, да омеђе и, потом, да установе чврст културни идентитет. Наравно да то није изводљиво ако крхка ромска елита или талентовани Роми не доприносе стваралаштвом гајењу сопственог културног идентитета. Оригинално тога процеса лежи у чињеници да су они из унутрашње потребе *Rromanipe*-а (ромства, ромскости) – што је синоним за ромски културни идентитет – упућени на практични интеркултурализам, тј. креативну културну размену са окружујућим народима који су свагда поседници већ утемељеног идентитета."

У тексту се, као тада у реферату,¹ из овог теоријског оквира анализирају, и документарно представљају, пет ромских стваралаца (песникиња, ужар, стакло-дувач, ковач, публициста) који и те како приносе учвршћивању ромског културног идентитета и за које аутор тврди да могу служити за углед.

Интервјуи

I Песникиња

Име и презиме: Валентина Бакијаревић² Година рођења: 1995. Школска спрема: V разред ОШ "Милић Ракић Мирко" Место боравка: Прокупље Општина: Прокупље Округ: Топлички Врста талента: Песникиња

Којој подгрупи Рома припада Ваша породица и шира фамилија; овде сте староседеоци или сте однекуд дошли?

Рођена сам у мешовитом браку. Отац Сафет је Ром, а мама Светлана је Српкиња. Очева родбина потиче од Гурбета, иначе смо православне вере.

¹ Представљени су: композитор, музичар, сликар, ћилимар, телевизијски водитељ.

² Разговор обавили Баја Саитовић Лукин и Драгољуб Б. Ђорђевић 11. фебруара 2007. у Валентинином дому.

Испричајте нам нешто о породици, чиме су се бавили родитељи (да ли се неко бавио истим занатом), како сте провели детињство?

Имам брата Огњена и сестру Кристину. Мама и тата су незапослени. Деда је читав радни век провео у комбинату, тамо је стекао пензију. Ујак ради као шумар, а тетка је запослена у Београду као физиотерапеут.

Колико знам, нико се није до сада бавио писањем, ја сам прва показала ту врсту интересовања. Тата ми је говорио да су чланови шире фамилије били познати приповедачи, на ромском језику *парамичи*; у хладне зимске вечери, када би се завршили дневни послови, сви би се окупљали око ватре, а најстарији укућани су причали разне приче, толико упечатљиво да би се, због неких са страшним садржајима, сви окретали за собом у мраку на путу до куће.

Када се први пут јавило интересовање за занимање којим се бавите, када сте осетили потребу да се и на тај начин искажете?

У трећем разреду добили смо у школи задатак да напишемо песму на тему *Зима*. Ја сам песму написала, али ми се није посебно допала и сматрала сам да ми то баш и не иде од руке. Али, када сам почела да читам песме аутора Недељка Попадића пробудила се у мени права жеља за поезијом.

Да ли је неко конкретно утицао на Вас и је ли Вам непосредно помогао (да ли сте од неког наследили вештину)?

Моји учитељи нису имали неко посебно високо мишљење о мојим песмама, чак сам поново изгубила интересовање за писањем. Али, захваљујући мами и тати, нисам престала да пишем.

Поред родитеља, много су ме инспирисали песници из Београда – Љубивоје Ршумовић, Добрица Ерић, Раде Ивановић, Мирослав Кокошар. Њима су се свиделе моје песме и дали су ми важну подршку.

Колико времена посвећујете Вашој активности?

Ја песме не могу да пишем по наређењу, већ кад добијем инспирацију. Кад се у мени скупе нека осећања, ја то оловком запишем у свеску посебно намењену томе; то је свеска у коју сам записала своје прве песме. Онима који су заинтересовани, дајем да прочитају моје песме, а поклањам и своју прву збирку песама.

Није ми потребна нека посебна просторија ни атмосфера за писање; кад сам весела, пишем веселе песме, кад сам тужна, пишем тужне песме. Деси ми се и да ноћу, док сви спавају, устанем, узмем оловку и папири и пишем. Имам и компјутер, прекуцам песме и пребацам их на диск. После је мој тата све то одштампао и понудио другим песницима на читање.

Да ли, осим породице и пријатеља, још неко зна чиме се бавите; како је то примљено у непосредној околини (улици, махали, селу, кварту...)?

Па, знају многи, читава моја фамилија, другови и другарице из школе, али и људи из комшилука. Већини се свиђају моје песме.

Осећате ли да Вас сународници због Вашег талента више цене, поштују и воле? Да ли Вас породица подржава у Вашем раду?

Не, моји другови у школи су љубоморни због тога што пишем песме. Други људи нису.

Највеће проблеме имала сам са мојом учитељицом Радмилом Цветковић. Она ме је кињила, говорила да моје песме нису добре, да ја то не знам да радим и да то ништа не вреди. Вређала ме је, тако да су моји родитељи морали да траже од директора школе да ми додели новог учитеља. Директор је одговорио да сам ја понос школе, да не долази у обзир да напустим школу због учитеља, тако да сада имам новог учитеља.

Јесте ли били у прилици да Вашу уметност и занимање покажете и широј јавности, на некој приредби, изложби, концерту... у Вашем или неком другом граду?

Још од првог разреда учествовала сам у разним рецитаторским и литерарним секцијама у свом граду. Учествовала сам на разним приредбама, а затим и на конкурсима посвећеним децјем стваралаштву.

Знају ли и нероми за ово чиме се ви бавите (да ли са њима сарађујете и како су Вас прихватили)?

Да, знају и подржавају ме у томе.

Да ли Вас је и како шира заједница (држава, локална самоуправа, фондације, НВО...) помогла? Да ли сте икада конкурисали за одређена средства код домаћих или иностраних фондера?

Од своје школе и општине добила сам финансијску помоћ за штампање збирке песама, компјутер су купили мама и тата. Нисам никада тражила неку другу финансијску помоћ.

Највише ми значи подршка мојих родитеља, они су ме и до сада највише подржавали, значи ми и подршка мојих наставника и другова из школе. Али, без обзира на све то, ја ћу наставити да пишем песме.

Да ли сте учествовали на неким такмичењима (општинским, регионалним, републичким, међународним) и да ли сте освајали неке награде (које и када, да ли су неке били и новчане)? Која Вам је награда најдража?

Добила сам похвалницу своје школе за постигнуте резултате на смотри рецитатора 2003. године и захвалницу наставничког већа за допринос популаризацији школе 2006. године. Књиге су ми по-

клонили литерарна дружина *Талија* за освојено прво место на литерарном конкурс поводом дана школе "Никодије Стојановић – Татко" 2005. године, као и Народна библиотека "Раде Драинац" из Прокупља за освојено прво место на конкурс поводом *Месеца књиге* априла месеца 2006. године.

Најпоноснија сам на награде освојене на Београдском фестивалу писаца за децу "Витезово пролеће": 2003. добила сам специјалну награду, а 2006. године и диплому *Витез* књижевног часописа за децу "Витез".

То ми је помогло да прошле године објавим своју прву збирку песама.

Било ли је и имали сада дискриминације према Вама због Вашег занимања?

Не. На разним такмичењима упознала сам многе своје вршњаке који такође пишу песме и интензивно се дружимо.

Шта Вам је потребно да бисте постигли већи успех него до сада? Имате ли обезбеђене неопходне услове за рад? Како видите у будућности Вашу уметност и занимање?

Волела бих да објављујем своје песме у књижевним часописима, као што то раде, на пример, Љубивоје Ршумовић и Добрица Ерић. Кад сам била баш мала, желела сам да будем учитељица и археолог. Сада бих волела бих да једног дана радим као професор српског језика у школи, али сигурно никада нећу престати да пишем песме. Волела бих и да једног дана завршим факултет.

Да ли су мотиви бављења тим послом духовне или материјалне природе? Од чега живите и издржавате породицу – од талента или од нечега другог?

За сада, само желим да пишем песме и да ме нико не омета у томе. Тата и мама брину о мени.

Имате ли наследника у породици у бављењу Вашим послом? Шта бисте волели да вам деца буду?

Нисам о томе никад размишљала.

Кога ромског уметника највише цените?

Од песника највише ценим Недељка Попадића. Обожавам његове песме и њега као личност, али он није Ром. Волим да слушам свог деду кад пева.

II Ужар

Име и презиме: Муарем Алишановић³
 Година рођења: 1947.
 Школска спрема: Осмогодишња школа
 Место боравка: Прокупље
 Општина: Прокупље
 Округ: Топлички
 Врста талента: Ужар

Којој подгрупи Рома припада Ваша породица и шира фамилија; овде сте староседеоци или сте однекуд дошли?

И отац и мајка су Арлије. Отац се доселио из Бујановца после Другог светског рата, а мајка је из Гргура, суседног села. У Прокупљу је становала код своје тетке, ту се "спанђала" с оцем и остали су заједно у Прокупљу.

Испричајте нам нешто о породици, чиме су се бавили родитељи (да ли се неко бавио истим занатом), како сте провели детињство?

Наша фамилија, по оцу, има стогодишњу традицију бављења ужарским занатом. Прадеда је у селу Лучану, бујановачка општина, израђивао конопце и терао их на пијац у Бујановац. Истим послом бавили су се и покојни деда и отац. Мајкини родитељи били су ковачи, а мајка се после удаје није бавила ниједним другим послом, осим одржавања домаћинства и чувања деце.

Био сам једно од деце из најимућније ромске породице у то време. Сећам се како смо, а био сам тада први, други разред основне школе, први у улици купили црно-бели телевизор, па би се педесетак деце из краја сакупило, седело на земљи и у тишини гледало телевизијски програм. Сви смо се у породици школовали. Старији брат Ђамил био је дугогодишњи председник наше месне заједнице, други брат је био пословођа у комбинату, а трећи је радио у филцари и стаклари. Ја сам, по завршетку основне школе, која је у то време била велика ствар, отишао четири године у Салцбург, у Аустрију, где сам стекао аутолакирерски занат. Кад сам се вратио, преузео сам очев занат и дан-данас га радим.

Када се први пут јавило интересовање за занимање којим се бавите, када сте осетили потребу да се и на тај начин исказете?

Од малих ногу. Брат Ђамил је радио као возач у трговинској радњи у Бериљу, али није напуштао занат. Нас четири брата радили

³ Разговор обавили Баја Саитовић Лукин и Драгољуб Б. Ђорђевић 10. марта 2007. године у Муамеровој ужарској радњи.

смо прво у заједници. Кад сам се вратио из Аустрије, договорио сам се са братом да он остане са старцима, а ја да одем у Куршумлију; знате, два брата, па да не будемо у заједници. У Куршумлији сам пуних осамнаест година држао ужарску радњу. Као допунску делатност, радио сам и у фирми "Металац" као вариоц и ту сам стекао пензију. Онда сам отишао у пореску службу, раздужио сва дуговања и затворио ужарску радњу, да бих се вратио овде у Прокупље, отворио нову радњу и наставио са ужарским послом. Тачније, већ седамнаест година сам у пензији, али и даље радим ужарски посао.

Да ли је неко конкретно утицао на Вас и је ли Вам непосредно помогао (да ли сте од неког наследили вештину)?

Највећи утицај на мене извршио је отац. Знате, након смрти једног од старије браће, породица се пуне четири године, све док сам био у Аустрији, није бавила ужарским послом. Кад сам се вратио из иностранства, отац ми је показао гомиле неутрошеног материјала и алатки на тавану и ја сам се зарекао да ћу да наставим овај посао и отишао сам у Куршумлију.

Колико времена посвећујете Вашој активности?

Па, цео дан. Устајем рано ујутру, а радим све до вечерњих часова. Занат од мене полако преузима мој син, обично за викенд, заједно са снајом, одлази у Ниш где на пијаци продаје наше производе. Ја овде остајем у Прокупљу и заједно са унуцима држим радњу отворену.

Да ли, осим породице и пријатеља, још неко зна чиме се бавите; како је то примљено у непосредној околини (улици, махали, селу, кварту...)?

Ја се већ тридесет година бавим ужарским занатом и као ужара ме сви познају.

Осећате ли да Вас сународници због Вашег талента више цене, поштују и воле? Да ли Вас породица подржава у Вашем раду?

Да вам нешто кажем: од сваког посла, мени је важније поштење. Зато и не знам да ли ме људи више цене због посла који радим или због поштења. Увек сам се трудио да будем поштен грађанин и да поштено зарадим парче хлеба. А породица ме у потпуности подржава, и не само то, они су у потпуности преузели овај посао од мене.

Јесте ли били у прилици да Вашу уметност и занимање покажете и широј јавности, на некој приредби, изложби, концерту... у Вашем или неком другом граду?

Не, нисам.

Знају ли и нероми за ово чиме се ви бавите (да ли са њима сарађујете и како су Вас прихватили)?

Нема никаквих проблема, у коју год кућу да уђем, добродошао сам.

Да ли Вас је и како шира заједница (држава, локална самоуправа, фондације, НВО...) помогла? Да ли сте икада конкурисали за одређена средства код домаћих или иностраних фондера?

Општина је сину, као занатлији преко бироа рада, пре две године доделила кредит у вредности од 100.000 динара за куповину репроматеријала. Такође, радња се налази на општинском земљишту и ми уредно плаћамо дажбине општини и захвални смо што су нам доделили то земљиште.

Да ли сте учествовали на неким такмичењима (општинским, регионалним, републичким, међународним) и да ли сте освајали неке награде (које и када, да ли су неке били и новчане)? Која Вам је награда најдража?

Не, нисам.

Било ли је и имали сада дискриминације према Вама због Вашег занимања?

Не, никада.

Шта Вам је потребно да бисте постигли већи успех него до сада? Имате ли обезбеђене неопходне услове за рад? Како видите у будућности Вашу уметност и занимање?

Помоћ је увек добродошла. Ево, ову робу коју видите у радњи, ми не плаћамо унапред новцем, него је узмемо без новца, па кад се прода, син уплаћује добављачима. Што се тиче ужарског заната, у Прокупљу има још две-три ромске породице које то раде и још две српске породице. Најстарији ужар је био Србин Добри и ја сам, још као дете, код њега положио занат и добио мајсторско писмо, пошто нисам могао да полажем код рођеног брата.

А наш је занат пред изумирањем. Јер, ни сељаци више не живе по старим правилима, већ се труде да унапреде и осавремене производњу. Више не раде воловима, већ купују тракторе; летину и сено стегну у стогове и помоћним алаткама само пребаце у приколицу и дотерају кући, конопци им више нису потребни као некада када се, малтене, све радило ручно.

Да ли су мотиви бављења тим послом духовне или материјалне природе? Од чега живите и издржавате породицу – од талента или од нечег другог?

Да вам нешто кажем, ја имам још два заната, браварски и аутолакирерски, али сам одувек највише волео да радим ужарски посао и одржавам породичну традицију.

Видите, радња се сада води на сина, он нема другог посла, већ је наставио да ради породични занат. Ми плетемо конопце и канапе, и од једних и од других имамо преко двадесет врста – синтетички, најлонски и, најчистији, кудељни; затим, радимо коњске уларе,

обични и банатски улар, кравље уларе, онда макраме за цвеће, као и лежаљке за одмарање од конопца, и то једино ја знам да направим у Прокупљу.

Међутим, само од продаје конопца не може се живети, нас је осморо чланова породице. Зато смо у радњу убацили још неке производе, као што су лопате, ланце, држалице, колица, корита и тако даље, тако да сада продајемо мешовиту робу. Робу терамо и у Белољин, Блаце, Куршумлију и суботом у Ниш, а обилазимо и вашаре.

Имате ли наследника у породици у бављењу Вашим послом? Шта бисте волели да вам деца буду?

Као што сам вам рекао, син је махом наследио посао и од тога живимо. Радња носи назив "Миљан" по имену најмлађег унука и ја сам тако захтевао да буде. Надам се да ће овај посао наследити и неки од унука. Најстарији унук од сина је друга година ауто-механичарског заната, нека му то буде додатно занимање.

Да су самном у Аустрији била и деца, вероватно се никад не би вратио у родни крај. Зато им никад нисам наметао некакав избор, пустио сам их да раде онако како хоће.

Кога ромског уметника највише цените?

Од певача највише волим да слушам Шабана Бајрамовића, а као друга највише ценим Бају Саитовића. Много пута са њим у друштву певао сам староградске севдалинке, мада не знам да свирам ниједан музички инструмент.

III Стакло-дувач

Име и презиме: Владимир Мехмедовић⁴ Година рођења: 1957. Школска спрема: основна школа + шестомесечни стакларски курс Место боравка: Прокупље Општина: Прокупље Округ: Топлички Врста талента: стакло-дувач

Којој подгрупи Рома припада Ваша породица и шира фамилија; овде сте староседеоци или сте однекуд дошли?

И отац и мајка припадају Гурбетима.

⁴ Разговор обавили Баја Саитовић Лукин и Драгољуб Б. Ђорђевић 20. маја 2007. у Владимировом дому.

Испричајте нам нешто о породици, чиме су се бавили родитељи (да ли се неко бавио истим занатом), како сте провели детињство?

Отац је рођен 1935, а мајка 1937. године, узели су се кад су имали, отприлике, по двадесет година и изродили троје деце, двојцу синова и кћер. Отац је радио у комбинату обојених метала све до одласка у инвалидску пензију, дакле, готово тридесет година. Мајка је радила у "Топличанки", фабрици за прераду предива, такође, до пензије. По одласку у пензију, родитељи су се окренули изради гипсаних фигура, које су врло успешно продавали на мору. Од малих калупа прављене су фигурице папагаја, Снежане и седам патуљака, Секе и Бате итд. "Печалбарење" је трајало малтене десет година, углавном се одлазило у Буљарице (одмаралиште на црногорском приморју), започињало је одмах по прослави Ђурђевдана, а трајало све до касних септембарских дана. Тако смо, и ми деца, редовно одлазили на море и проводили се читавог лета, успут помажући родитељима.

Када се први пут јавило интересовање за занимање којим се бавите, када сте осетили потребу да се и на тај начин исказете?

Ја сам, иначе, прво завршио аутомеханичарски занат, али сам радио код приватника који нас је терао да радимо и недељом, па сам брзо одустао од овог посла. Отац ми је рекао да је почео курс за стакларе, која се налазила у близини где смо живели. Пристао сам његов предлог и шест месеци похађао овај курс, паралелно са практичним радом у фабрици. Стаклодувачким послом почео сам званично да се бавим 1975. године, када сам и добио посао у стаклари.

Фабрика је добро пословала све до почетка несрећних деведесетих година прошлог века, нарочито пред почетак рата на Косову. Данас не постоји никаква производња у стаклари, продата је неком приватнику који није наставио с производњом. Ја сам успео да после 25 година рада издејствујем пензију, због болести, али многи други, који су радили и дуже од мене, то нису успели. И то је велика срамота, јер је фабрика могла да опстане да су неки људи били заинтересованији за то.

Да ли је неко конкретно утицао на Вас и је ли Вам непосредно помогао (да ли сте од неког наследили вештину)?

Прво звање које сам био стекао било је "стакло-жариоц" и "носач производа" које би направили старији радници. Ове сам послове обављао годину-две дана, да би ми Македонац Томе Стојчевски, стари, искусни мајстор који ме је волео, предложио да напредујем у стакларског "банкара", занимање које је подразумевало припрему производа за дубање, обављало се директно на радилишту и подразумевало је веће обавезе, али и већу плату. "Банкар" је имао задатак да извади стаклену масу из огромних лонаца од сто двадесет или сто педесет литара и учини је доступном мајсторима за обраду стакла.

Описаћу вам процес настајања једног стакленог предмета, од процеса топљења стакла до самог рада. За топљење стакла користе се кварцни песак, сода и смеша звана "поташа" и жељена боја, ако је предмет у боји. У нашој фабрици постојала је пећ са шест лонаца у којима се налазила различита боја. Стакло се топи на 1800 степени целзијуса, а радна температура је на 1200 степени. Луле за набирање стакла су петнаестак сантиметара од врха ватросталне, различитог су профила и тим се делом истопљено стакло преузима, а остатак је од гвожђа. Пре употребе луле се загреју, а затим се кроз отвор у пећи полутечно стакло набира вртењем луле у круг, лево или десно. Стакло се обрађује и даје му се жељени облик док је топло – мајстори кажу док "ради", охлађена маса није употребљива. Количина стакла која се лулом извуче зове се "ноплица" и служи за обраду. Њој се даје намењени облик дувањем у лулу, а затим се она, заједно с лулом, качи на, како га ми стаклари зовемо, "чивилук", где се хлади. Постоје два начина дувања стакла: дување у калуп, за добијање серијских производа и дување у слободној форми, за шта је потребна вештина. Видите, у овом послу физичка снага није посебно потребна, све је ствар технике. Стакло у калупу се шири у зависности од брзине вртења луле прстима, што си бржи и стакло се више шири. А дувањем се ваздух само одржава. И дува се сасвим полако, а не, како већина људи мисли, пуним плућима; тада се стакло деформише.

Колико времена посвећујете Вашој активности?

У стаклари сам радио осмочасовно радно време, у све три радне смене, више се тешко подносило. Ви вероватно не знате, али радна температура у погону је двоструко већа од спољне температуре. Рецимо, ако је лети напоље тридесет степени, унутра је шездесет. Добијали смо киселу воду и сокове да се освежавамо; знао сам да у току смене попијем по седам-осам литара воде и да све то изађе из мене знојењем.

Да ли, осим породице и пријатеља, још неко зна чиме се бавите; како је то примљено у непосредној околини (улици, махали, селу, кварту...)?

Сва моја ужа и шира породица, као и комшије, знали су да радим у стаклари. У мом дому су увек били сви ти предмети од стакла и свако ко је долазио у посету излазио је из ње са по неким скромним поклоном.

Осећате ли да Вас сународници због Вашег талента више цене, поштују и воле? Да ли Вас породица подржава у Вашем раду?

Од колега на послу до свих који су ме познавали, ценили су ме као доброг радника и као мајстора. И нисам био једини. У стаклари, у њеним најбољим данима, од 250 радника у производњи, 30-40% били су Роми. Од тридесетак мајстора заврше обраде стакла, Рома је

било петорица; остали су, такође, заузимали одговорна места у процесу производње, рецимо, први помоћници итд. Било је довољно радника да се сачини чисто ромска бригада за једну смену, чак су мени нудили да будем шеф, али ја то никада нисам подржавао, јер сам увек више ценио међуљудске односе са осталим радницима Србима...

А породица ме је подржавал, него како него да ме је подржавала. Без обзира на услове рада, често је читава бригада радила прековремено и супруга је остајала сама с децом код куће. Међутим, читава моја породица живела је од тог посла и издржавала се. Од плате се могло пристојно живети и улагати у изградњу куће. Не само ја, већ сви који су радили у фабрици. Мало који се радник данас може похвалити тиме...

Јесте ли били у прилици да Вашу уметност и занимање покажете и широј јавности, на некој приредби, изложби, концерту... у Вашем или неком другом граду?

Знате, ја сам радио у фабрици као радник и нисам имао прилике да индивидуално појављујем производе свог рада. Постојала је изложбена сала у фабрици за оне који су желели да се упознају са асортиманом наших производа, али је све то представљано као заједнички труд. Имали смо у фабрици једног од најбољих дизајнера на просторима бивше Југославије, а и шире, звао се Драган-Гале Дробњак.

Једино за време лечење на Војно-медицинској академији у Београду, био сам у прилици да особљу и осталим болесницима покажем по нешто од онога што сам радио у фабрици. Многи су са дивљењем посматрали те ситне, украсне производе и инсистирали да их купе, између осталог, и зато што су знали да ја, као цивилно лице, сам себи плаћам трошкове лечења у болници...

Знају ли и нероми за ово чиме се ви бавите (да ли са њима сарађујете и како су Вас прихватили)?

У време кад сам ја почињао рад у стаклари, мало је Рома било у финалној производњи, махом су били задужени за бројне помоћне послове (носачи, грејачи, одбијачи...). Један од разлога био је и тај што ми нисмо били школовани стаклари, нисмо били завршили школе за тај посао, већ смо се оспособљавали на курсевима. Али, свако ко је добио прилику за доказивање, искористио ју је на најбољи могући начин, показујући да нисмо мање вредни од осталих мајстора, какви су тада били Миле Димић, звани Миле Жути, затим Драган Ђокић, па Драган Савковић и други. Тако смо временом постајали равноправни у послу и поштовани од осталих радника. Постојали су мајстори прве, друге и треће категорије; ја сам у пензију отишао као мајстор друге категорије. Мислим да нећу да претерам ако кажем да

је тада половина прокупачких Рома на неки начин била повезана и живела од стакларе, што је утицало да свакодневно буду упућени на своје комшије, припаднике већинског народа. И тако је остало до данашњих дана.

Да ли Вас је и како шира заједница (држава, локална самоуправа, фондације, НВО...) помогла? Да ли сте икада конкурисали за одређена средства код домаћих или иностраних фондера?

Након одласка у пензију, покушао сам да са старијим колегом Драганом Савковићем – Србином, који ми је био шеф у бригади док је радио – направимо једну малу пећ за топљење стакла и започнемо приватно да радимо исто оно што смо радили у фабрици. Међутим, недостајао нам је новац, тада је то коштало негде 2-3 хиљаде марака, а то су биле велике паре...

Да ли сте учествовали на неким такмичењима (општинским, регионалним, републичким, међународним) и да ли сте освајали неке награде (које и када, да ли су неке били и новчане)? Која Вам је награда најдража?

Не, нисам учествовао на такмичењима и освајао награде, то су могли само школовани мајстори прве категорије, са завршеном средњом стакларском школом.

Било ли је и имали сада дискриминације према Вама због Вашег занимања?

Не, никада у животу нисам имао никаквих проблема, ни са колегама с посла, ни са комшијама. У Прокупљу никада нису постојали такви проблеми. Мој мајстор Савковић, који је имао највише Рома у бригади, једнако је оцењиван као и сви остали. Знало се, квалитет мора да се одржи, а ко то не успе, осетио би по месечним примањима...

А чуо сам да Роми имају проблема у неким другим градовима у Србији. На пример, причао ми је шурак да су његовој ћерки каменицама истерали око, јер је на путу из једне према другој ромској махали пролазила преко територије на којој махом раде грађевински радници из околних села, који не воле Роме.

Шта Вам је потребно да бисте постигли већи успех него до сада? Имате ли обезбеђене неопходне услове за рад? Како видите у будућности Вашу уметност и занимање?

Првенствено су потребна финансијска улагања у опрему за израду стакла. И то је највећа препрека у започињању приватне делатности.

Да ли су мотиви бављења тим послом духовне или материјалне природе? Од чега живите и издржавате породицу – од талента или од нечега другог?

Када бих поново бирао којим бих се послом бавио у животу, одабрао бих опет стакларски занат. Заволео сам тај посао и због тога

што је био непрестани изазов за радника. Знате, једно је било дување у калуп, ту су се производили увек исти производи, таква је производња махом данас у фабрици стакла у Параћину. Међутим, наша фабрика била је позната више по слободној форми рада. Дође бригадир на почетку смене и каже мајстору шта ће данас да ради његова екипа. И то је изазов да се увек изнова доказујеш. Био је то креативан посао. Морам да признам да сам ја званично, као мајстор друге класе, радио на калупу, али сам се незванично опробавао и у слободној форми и добро ми је ишло...

Моја је породица искључиво живела од мог рада у стаклари и добро смо живели. Ишколовао сам петоро деце, удао их и оженио. Погодило се да сам живео од посла који сам волео да радим. Никада нисам пријатељима продао ниједан предмет који сам изнео из фабрике, увек сам их поклањао као своју мајсторију.

Имате ли наследника у породици у бављењу Вашим послом? Шта бисте волели да вам деца буду?

Када је син завршио средњу техничку школу у Прокупљу и стекао звање парноинсталатера и водоинсталатера, испоставило се да нема где да се запосли. Тада сам му предложио да се запосли у стаклари и он је прихватио. Моје колеге су, поштујући мене, посебно желеле да од њега направе доброг мајстора и за само два месеца су га од помоћног радника попели на градилиште да дува "ноплице". Али, било је то оно несрећно ратно време пред бомбардовање, а иза рата је почело и дефинитивно пропадање фабрике. Он је напустио посао у стаклари, оженио се и отишао да живи у Аустрији.

За своју децу желео сам да буду поштени и искрени радници, да не краду, него да поштено раде и издржавају своје породице. А школом их нисам никад притискао. Свима сам понудио даље школовање, а оставио сам да сами изаберу. Ћерке су завршиле основну школу и удале се и оформиле своје породице, а син је, рекао сам вам већ, завршио средњу техничку школу.

Сину је Исмет Јашаревић, мој шурак, нудио да путује у Француску и код Марслела Кортијадеа заврши ромологију. Међутим, он се већ био заљубио до ушију, није хтео да се четири године одваја од девојке и одустао је од даљег школовања. Ни ту нисам хтео да вршим притисак на њега.

Кога ромског уметника највише цените?

Па, ја највише волим музику, пратим је и поштујем све ромске музичаре, не бих да сад никог посебно издвајам. Сви у Прокупљу навијамо за овог младог дечка Цобија из Лесковца да успе у квалификацијама и постане звезда "Гранда", мада је он већ чувен у свом граду, али, ето, овако ће сви да знају за њега.

IV Ковач

Име и презиме: Синиша Агичевић ⁵ Година рођења: 1962. Школска спрема: Грађевински техничар Место боравка: Пирот Општина: Пирот Округ: Пиротски Врста талента: Ковач
--

Којој подгрупи Рома припада Ваша породица и шира фамилија; овде сте староседеоци или сте однекуд дошли?

Са оцем никад нисмо разговарали о тим стварима, ја стварно не знам да вам кажем сада којој подгрупи Рома припадамо. А јесмо староседеоци овде, од како знамо за себе, мој прадеда, деда, отац, па и ја сада, бавимо се ковачким занатом.

Испричајте нам нешто о породици, чиме су се бавили родитељи (да ли се неко бавио истим занатом), како сте провели детињство?

Као што сам већ рекао, сви у породичној лози по очевој линији бавили су се ковачким занатом. По мајчиној линији, сви су се бавили традиционалном изработом пиротских ћилима. Бака је радила у ћилимарској задрузи, мајка је радила у друштвеном предузећу. Детињство ми је, као и свакој деци, било испуњено игром и памтим га као лепо.

Када се први пут јавило интересовање за занимање којим се бавите, када сте осетили потребу да се и на тај начин исказете?

Интересовање за ковачки посао јавило се код мене тек кад сам се оженио и кад су општа несташица и друштвена криза натерали сваког од нас да ради оно што најбоље зна и уме.

Да ли је неко конкретно утицао на Вас и је ли Вам непосредно помогао (да ли сте од неког наследили вештину)?

Највише је на мене утицао мој деда, а највише ми је помогао, наравно, отац. Искрено да кажем, желео сам да наставим овај породични посао, баш због тога што се толико година у нашој породици одржавао.

Колико времена посвећујете Вашој активности?

Активно радимо овај посао од 1996. године. Од како сам постао технолошки вишак у својој фирми, по цео дан не излазим из рад-

⁵ Разговор обавили Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић 24. фебруара 2007. у Синишиној ковачкој радњи.

ње; иначе, радио сам у "Пиротексу" као радник обезбеђења од 1985. године.

Да ли, осим породице и пријатеља, још неко зна чиме се бавите; како је то примљено у непосредној околини (улици, махали, селу, кварту...)?

Могу да се похвалим да сам занат у потпуности испекао, да имам данас муштерије које баш мене траже да им завршим неки посао. Мислим да сам добро примљен од свих у крају и у читавом граду.

Осећате ли да Вас сународници због Вашег талента више цене, поштују и воле? Да ли Вас породица подржава у Вашем раду?

Мислим да има тога. Наравно да ме жена подржава, ми од овог посла живимо. И деца ме подржавају, мада мислим да ћу бити последњи у породичној лози који се бави овим послом. Старији син је завршио средњу медицинску за медицинског техничара у Зајечару, млађи син сад завршава основну школу. Они малтене не улазе у ковачку радњу, то је занат у изумирању ...

Јесте ли били у прилици да Вашу уметност и занимање покажете и широј јавности, на некој приредби, изложби, концерту... у Вашем или неком другом граду?

Док је деда био жив, обавезно смо обилазили пијаце и вашаре у околини Пирота, али и даље, у Неготин, Белу Паланку, Ниш... Поштено говорећи, све је мање посла, ово је посао у стагнирању, а, са друге стране, без ових наших производа још увек се не може и требају људима, али нико неће тај посао да ради...

Знају ли и нероми за ово чиме се ви бавите (да ли са њима сарађујете и како су Вас прихватили)?

Знају и добро ме прихватају. Нарочито ови моји другари Пироћанци, знају да сам овде и увек дођу кад им нешто затреба.

Да ли Вас је и како шира заједница (држава, локална самоуправа, фондације, НВО...) помогла? Да ли сте икада конкурисали за одређена средства код домаћих или иностраних фондера?

Испричаћу вам једну причу. Једном је у моју радионицу дошао неки господин из Београда, ваљда је радио тамо у неком министарству, а дошао је у приватну посету у Пирот. Разгледао је моју робу и питао ме да ли сам ослобођен од плаћања пореза као неко ко се бави старим занатом. Онда ми је рекао да је свако у Београду ко се бави овим старим занатима – грнчари, поткивачи, ковачи – ослобођен од плаћања пореза држави. Право да вам кажем, никад нисам ни покушао да од неке институције добијем неку подршку.

Да ли сте учествовали на неким такмичењима (општинским, регионалним, републичким, међународним) и да ли сте ос-

**вајали неке награде (које и када, да ли су неке били и новчане)?
Која Вам је награда најдража?**

Нисам никад добио никакву награду и нисам учествовао на такмичењима.

**Било ли је и имали сада дискриминације према Вама због
Вашег занимања?**

Никад ми се тако нешто није десило. Одрастао сам у кварту у којем су махом живели Срби, у школи није било никаквих проблема...

**Шта Вам је потребно да бисте постигли већи успех него до
сада? Имате ли обезбеђене неопходне услове за рад? Како видите
у будућности Вашу уметност и занимање?**

Ако бих и добио нека средства, сигурно бих осавременио ову моју производњу бољом машином, а и неког бих сигурно запослио, јер отац је већ пребацио седамдесету и не може више активно да ми помаже. Ово је тежак посао и тешко је једном човеку да сам ради. Не би ми сметало ни да, уместо овим великим чекићима које видите, имам један електрични или парни чекић. А млади радије желе да неким лакшим послом или продајом на пијаци дођу до пара.

Због свега овога, не видим могућност да се овим послом обезбеди породична сигурност и егзистенција. И сам сам размишљао у једном тренутку да, кад будем добио паре од социјалне помоћи, локал преуредим и издам га под закуп, пошто се води на моје име, али сам одустао од тога.

**Да ли су мотиви бављења тим послом духовне или матери-
јалне природе? Од чега живите и издржавате породицу – од та-
лента или од нечег другог?**

Поштено да вам кажем, у почетку су то били искључиво материјални разлози, али сам временом и заволео овај посао, кад сам проникао у његове тајне. Ипак, не може свако да ради овај посао, треба да се има и талента, можда се и због тога ови млади не опредељују за ковачки занат.

**Имате ли наследника у породици у бављењу Вашим пос-
лом? Шта бисте волели да вам деца буду?**

Ја сам стао на средњошколском образовању, мада сам имао шансе да наставим са даљим школовањем, али мало друштво, мало неки други разлози, зауставили су ме у тој намери. Волео бих да моја деца, пошто им школа иде од руке, одлични су ученици, заврше и неке факултете. Или бар вишу школу.

Кога ромског уметника највише цените?

Па, не могу да се сетим... Можда Шабан Бајрамовић, а и ови момци из групе "Кал", одлични су. Волим и изворну ромску музику

и фолклорне игре. Моја жена је из угледне музичарске породице Зорчића, њен ујак, чика Станче, надалеко је познат...

V Књижевник и публициста

Име и презиме: Ибрахим Османи ⁶ Година рођења: 1947. Школска спрема: дипломирани књижевник Место боравка: Прешево Општина: Прешево Округ: Пчињски Врста талента: књижевник и публициста
--

Којој подгрупи Рома припада Ваша породица и шира фамилија; овде сте староседеоци или сте однекуд дошли?

Код нас Рома врло често се говори о постојању бројних група и подгрупа унутар јединственог националног корпуса. Оне се често доводе у везу и са различитим дијалектима који постоје у ромском језику. У складу са тим, моја фамилија води порекло од Ерлија или Арлија, што на турском језику значи "мештанин". Ради се, дакле, о Ромима који су се у прошлости бавили неким занатом или, првенствено, пољопривредом. На овим просторима, моји су преци староседеоци неколико генерација уназад.

Испричајте нам нешто о породици, чиме су се бавили родитељи (да ли се неко бавио истим занатом), како сте провели детињство?

По причама које сам могао да чујем од оца и баке по оцу, сви моји преци бавили су се ковачким занатом. И сам сам, све до четвртог разреда основне школе, помагао оцу у ковачкој радњи. Након тога, отац се запослио у државној служби, а ја сам наставио да се школујем. Делимично су се бавили и пољопривредом, тачније, имали смо имања која смо обрађивали. У детињству сам родитељима помагао док су садили кукуруз, а сећам се и како сам, заједно са оцем, плугом орао њиве.

Када се први пут јавило интересовање за занимање којим се бавите, када сте осетили потребу да се и на тај начин исказате?

Најискреније да вам кажем, по окончању прва четири разреда основне школе ја нисам озбиљно намеравао да наставим своје даље школовање, већ сам желео да наставим да помажем оцу у ковачкој радњи. Међутим, како је у то време постојала обавеза основног шко-

⁶ Разговор обавили Баја Саитовић Лукин и Драган Тодоровић 28. априла 2007. у Ибрахимовом дому.

ловања, кроз три месеца у нашу кућу је стигао позив да обавезно упишем виши разред или ће отац морати да плати високу казну. Тако је моје школовање, на сву срећу, настављено.

Писањем сам се озбиљније почео бавити за време гимназијских дана, када су се темељно обрађивали бројни књижевни класици и када су нас наши професори почели обавезивати да износимо своје ставове о књижевним делима. У почетку на српском језику, своје приче и песме објављивао сам у тада постојећим листовима за децу и омладину. Међутим, са покретањем борбе за ромску еманципацију – а то се десило још давне 1969. године и везује се за име проф. Слободана Берберског – као студент српског језика и књижевности почео сам да објављујем песме на ромском језику.

Да ли је неко конкретно утицао на Вас и је ли Вам непосредно помогао (да ли сте од неког наследили вештину)?

Моје колеге са студија биле су махом учлањене у литерарне студентске дружине, па сам им се и сам придружио, како би наставили дружење и како бих им показао да имам књижевног дара. Читали смо једни другима своје песме и прозне радове и мотивисали једни друге на нове успехе. На мене су утицали и биографије познатих писаца, које сам ишчитавао и у дубини душе надао се да ћу и сам оставити иза себе нека дела по којима ће ме се сећати будуће генерације.

Колико времена посвећујете Вашој активности?

Свакодневно пишем. Најлакше је када постоји инспирација, али она не мора да буде покренута само лепим догађајима. Пишем када сам радостан, али и када ме нешто боли. Моји унуци су ме у последње време инспирисали да почнем да пишем приче и песме за децу. Сада, у позним годинама, имам бескрајно пуно времена да стварам прозу и поезију.

Да ли, осим породице и пријатеља, још неко зна чиме се бавите; како је то примљено у непосредној околини (улици, махали, селу, кварту...)?

Као млад и перспективан књижевник, прикључио сам се од самих почетака првим смотрама културних достигнућа Рома, тамо негде седамдесетих година прошлог века. То су биле годишње манифестације и на њима су могли да ме виде и да за мене чују не само мештани из краја, већ и шира јавност. Моја прва песма објављена је у антологији коју је сачинио Рајко Ђурић, па сам и на тај начин постао познат књижевним круговима.

Осећате ли да Вас сународници због Вашег талента више цене, поштују и воле? Да ли Вас породица подржава у Вашем раду?

Па, вероватно ме неко због тога воли, али ми сигурно неки на томе завиде. Таленат појединца увек је изазивао опречне ставове: неки би га због тога волели и поштовали, а неки би му завидели, јер

нису успевали да понове његове успехе. Породица ме је, међутим, увек несебично подржавала.

Јесте ли били у прилици да Вашу уметност и занимање покажете и широј јавности, на некој приредби, изложби, концерту... у Вашем или неком другом граду?

Кад год су се негде одржавале смотре ромских културних достигнућа, кад год се негде говорило о ромској прози и поезији, ја сам тамо био позиван. Писао сам и рецитале и драмске комаде које су други изводили, а посебно ми је задовољство причињавало сакупљање старих ромских песама. На бројним другим сусретима књижевника широм бивше Југославије редовно сам позиван као ромски представник.

Знају ли и нероми за ово чиме се ви бавите (да ли са њима сарађујете и како су Вас прихватили)?

Члан сам прешевског удружења књижевника "Феникс" и са њим сам гостовао у многим местима широм јужне Србије и Косова, нарочито по школама, када бисмо деци читали своје песме. Увек сам био добро прихваћен, и међу Албанцима и међу Србима.

Да ли Вас је и како шира заједница (држава, локална самоуправа, фондације, НВО...) помогла? Да ли сте икада конкурисали за одређена средства код домаћих или иностраних фондера?

Јесте. Фонду за отворено друштво из Београда писао сам пројекат и тражио подршку за објављивање моје књиге "Помирење"/"Бараштиба", двојезично на ромском и српском језику и они су ми изашли у сусрет. Од локалне заједнице у Прешеву нисам добијао никакву помоћ у свом раду.

Да ли сте учествовали на неким такмичењима (општинским, регионалним, републичким, међународним) и да ли сте освајали неке награде (које и када, да ли су неке били и новчане)? Која Вам је награда најдража?

Редовно сам освајао нека од првих места на смотрама културних достигнућа Рома, а награде су се састојале од разних поклона, никад новац није био у питању. Најдража ми је прва награда на расписаном конкурс за ромске бајке Италијанског конзорцијума за солидарност (ICS), са седиштем у Нишу, за бајку "Мачке перу веш" која је, заједно са осталим пристиглим бајкама, касније публикована конкурса у истоименој књизи. Додељена су ми том приликом и скромна новчана средства у висини сто евра.

Било ли је и имали сада дискриминације према Вама због Вашег занимања?

Као човеку који се бави писањем, према мени никада није исказивана дискриминација. Међутим, према мени као према Рому то се много чешће дешавало.

Шта Вам је потребно да бисте постигли већи успех него до сада? Имате ли обезбеђене неопходне услове за рад? Како видите у будућности Вашу уметност и занимање?

Одувек сам размишљао шта је најважније за боље резултате у области ромског културног стваралаштва. Сматрам да је од пресудног значаја даљи рад на стандардизацији ромског језика и писма и стварању књижевног ромског језика. Тада би се много успешнији резултати постизали у формирању заједничких ромских књижевних клубова, часописа и засебних монографских публикација. Тада би могло да се говори и о покретању институционалног образовања на матерњем језику. То је мој неостварени сан, можда га нећу остварити до краја свог живота, али целим својим бићем радим на његовом остварењу, онолико колико знам и умам. Од пресудног је значаја у томе и помоћ неромске интелектуалне заједнице. Као позитиван пример, издвајам разумевање проф. Драгољуба Б. Ђорђевића из Ниша који је, као уредник универзитетског часописа "Теме" из Ниша, у броју 1-2 за 2005. годину штампао мој рад на ромском језику "Tekiya", као и додатак на српском језику мог виђења изгледа ромског писма, које сам понудио критичкој јавности на увид.

Имам у кући компјутер и нису ми потребна нека друга посебна средства за рад. Проблем настаје када дође на ред штампање књига, па сматрам да би шира заједница морала да има више слуха за ауторе који нуде своје рукописе за објављивање. Рецимо, у фиоци у рукопису држим приручник за читања и писања на ромском језику за почетнике, са поглављима из фонетике, морфологије и синтаксе, а то нема ко да објави.

Да ли су мотиви бављења тим послом духовне или материјалне природе? Од чега живите и издржавате породицу – од талента или од нечег другог?

Никада нисам рачунао да ћу да се обогатим књижевним радом. Писањем сам се бавио из љубави и то је једини начин да појединац буде успешан књижевни стваралац. А за мене је књижевно стваралаштво одувек представљало прилику да на видело изнесем своје унутрашње немире и то на матерњем ромском језику. Ти мали лични доприноси развијању укупне ромске књижевности мени су представљали највећу награду. Још увек радим као професор књижевности у основној школи и од тога издржавам породицу, а књижевни изражај је мој избор за представљање себе самога широј заједници.

Имате ли наследника у породици у бављењу Вашим послом? Шта бисте волели да вам деца буду?

Мој син се не бави директно књижевним стваралаштвом, али с времена на време напише понешто. Он доста ради са децом предшколског узраста и баш их је недавно научио једној песми на ром-

ском језику, коју је сам написао. Ево, мало касније ће вам моја унука изрецитовати ту песму... Можда она буде мој прави наследник и кад одрасте више се посвети књижевном стваралаштву, то би ми пуно значило.

Кога ромског уметника највише цените?

Непревазиђен је Рајко Ђурић, као књижевник и песник. У његовом стваралаштву има лепог и поучног, има дубоких мисли, језик му је високог стила. За мене је он песник који доста утиче на мене и дан-данас.

Закључак

Сажета анализа пет интервјуа са ромским талентима дозвољава извлачење следећих закључака с коментарима, већ саопштеним у споменутом реферату (Ђорђевић, 2007b:310-311): "Обдарени Роми:

- *Потичу из мешовитих средина гледано према месту сталног боравка, етносу и религији:* нису живели или већма не живе гетоизовано у махалама; често у породичној лози имају за непосредног претка Србина/Српкињу или их сада имају као својту (жена, муж, зет, снаја, унук), односно сами потичу од родитеља различитог племена (на пример, од Арлија и Гурбета); старином су муслимани а практикују православље.
- *Добијају од малена подстицај са три стране,* од: талентованог члана фамилије – који се већ занимао каквом-таквом уметношћу – доказаног ромског уметника из окружења или припадника већинског народа, као и преко формалног образовања.
- *Уживају због успеха наклоност своје сабраће и окружујућег етноса:* множина из ближег и даљег друштва препознаје их и поштује – можда неромска више – а они би да буду цењени и као људи, не једино по томе чиме се окупирају.
- *Излажу се позитивној дискриминацији, тј. афирмативној акцији:* изузетно ретко доживљавају жигосање од стране Срба – јесте смањена друштвена удаљеност од њих – па, према томе, пример су како личним животом и талентом могу лако да се суспреде стереотипи и предрасуде о "гаравим момцима".
- *Свесни су да раде на добробит Rromanipe-на:* својим ангажовањем, најпре, штите од пропадања културни идентитет – посебно културну баштину – а, затим, својом уметношћу доприносе његовој изградњи и осавремењивању.

Речју, служећи за углед, осећају и знају да њихово интеркултурално послање, које подразумева стваралачку размену с већинским етносом и које треба подупрети свим расположивим средствима, јесте залог жељене интеграције – али без асимилације."

Литература

2008. *KRALJ ROMSKE PESME : Drugi o Šabanu Bajramoviću* / priredio Rade Vučković-Niški. - Niš : Zograf.
1998. INTERKULTURALNOST VERSUS GETOIZACIJA I DISKRIMINACIJA: slučaj Roma / Dragoljub B. Đorđević U : *Interkulturalnost versus rasizam i ksenofobija* : [Referat saopšten na međunarodnoj naučnoj konferenciji "Interkulturalnost versus rasizam i ksenofobija", održanoj u Beogradu od 17. do 19. maja 1997. godine] / priredio Božidar Jakšić. - Beograd : Forum za etničke odnose.
2000. *РОМИ, НАШЕ КОМШИЈЕ : Доњокомренски Роми* / редактор Драгољуб Б. Ђорђевић. - Ниш : Комренски социолошки сусрети : Пеликан принт.
2000. *РОМИ = The Romanies : социолошки увид = Sociological Insight* : [Зборник радова са прве годишње конференције Комренских социолошких сусрета "Социолошки увид у судбину Рома", одржане у Доњем Комрену (Ниш) од 05. до 07. маја 2000. године] / уредник Драгољуб Б. Ђорђевић. - Ниш : Комренски социолошки сусрети : Пеликан принт.
2001. *"ROMSKA" ANKETA = Gypsy Questionnaire : iskustva, izveštaji, preporuke = experiences, reports, recommendations* / priredio Dragoljub B. Đorđević. - Niš, Komrenski sociološki susreti.
2002. *KULTURA ROMA* [Temat u časopisu "Kultura", broj 103-104 za 2002. godinu] / priredio Dragoljub B. Đorđević. - Beograd : Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.
- 2003a. *ROMA RELIGIOUS CULTURE* : [Zbornik radova sa desete godišnje konferencije Jugoslovenskog udruženja za naučno istraživanje religije "Religija i verski običaji Roma", održane u Nišu od 27. do 29. juna 2003. godine] / edited by Dragoljub B. Đorđević. - Niš : YSSSR : YURoma Center : Punta.
- 2003b. *МАЧКЕ ПЕРУ БЕШ : бајке Рома југоисточне Србије* / приредио Драгољуб Б. Ђорђевић. Ниш : Italian Consortium of Solidarity : Свен.
2004. *ROMI: od zaboravljene do manjine u usponu* / priredio Dragoljub B. Đorđević. - Niš: OGI.
- 2005a. *ROMANI CULT PLACES AND CULTURE OF DEATH = Romane Kultna Thana Thay I Kultura Meribasiri* / edited by Dragoljub B. Đorđević. - Niš : YSSSR: Sven.
- 2005b. *UVOD: Metodološke nedoumice proučavanja romske kulture* / Dragoljub B. Đorđević U: *Romanipe(n): O kulturnom identitetu Roma* / uredila Barbara Davis. - Beograd: CARE International u Srbiji i Crnoj Gori.
- 2007a. *ROMOLOGIJA* / Dragoljub B. Đorđević U : *Sociološki rečnik* / priredili Aljoša Mimica i Marija Bogdanović. - Beograd: Zavod za udžbenike.
- 2007b. *THE ADMIRABLE ROMA* / Dragoljub B. Đorđević U: *Identiteti i kultura mira u procesima globalizacije i regionalizacije Balkana*, priredili Lj. Mitrović, D. Zaharijevski i D. Gavrilović, str. 289–315. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.
2003. *РЕЛИГИЈА И ВЕРСКИ ОБИЧАЈИ РОМА* : [Зборник дискусија са десете годишње конференције Југословенског удружења за научно истраживање религије "Религија и верски обичаји Рома", одржане у Нишу од 27. до

29. јуна 2003. године] / предговор написали и приредили за штампу Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић. - Ниш : ЈУНИП : Свен.
- Ђорђевић, D. B., M. Filipović i studenti 2002. *SOCIOLOGIJA ROMSKOG IDENTITETA* = Sociology of Romani Identity = Sociologija Taro Romano Identiteti : dva izborna kursa = two optional courses = duj elekcijake kursija. - Niš : Komrenski sociološki susreti : Smyk.
- 2005a. THE ROMA AND ETHNOCULTURAL JUSTICE : Toward the Model of Integration I / Dragoljub B. Đorđević i Marijana Filipović U : *Andral magazine*. - Vol. 10, No. 39-40(2005), str. 27-36.
- 2005b. THE ROMA AND ETHNOCULTURAL JUSTICE : Toward the Model of Integration II / Dragoljub B. Đorđević i Marijana Filipović U : *Andral magazine*. - Vol. 10, No. 41-42(2005), str. 51-67.
- Ђорђевић, D. B., Todorović, D. and L. Milošević 2004. *ROMAS AND OTHERS - OTHERS AND ROMAS : Social Distance*. - Sofia : Institute for Social Values and Structures "Ivan Hadjiyski".
2005. *CHALLENGES OF ROMA DECADE* = *Dikhipe pi Dekada e Romengi* / edited by Jovan Živković. - Niš : Bahtalo drom.
- Jašić, N. 2001. *STARI NIŠKI ROMI*. - Niš : Komrenski sociološki susreti.
- Петковић, М. 2007. Пиротски ћилим. *Градина* 47(17):16-20.
2001. *РОМСКЕ ДУШЕ : кривудаџи друмови до ромских душа : интервјуи* / разговарали Јован Живковић, Драган Тодоровић, Владимир Јовановић, Драгољуб Б. Ђорђевић. - Ниш : Универзитет у Нишу.
- Стајић, С. 2001. *ГРЕЈАЧКИ РОМИ*. - Ниш : Комренски социолошки сусрети.
2005. *ROMANI NARRATIVES ABOUT PRE-DEATH, DEATH AND AFTER-DEATH CUSTOMS* = Romano Vakeriba kotar Anglunomeribasere, Meribasere thay Palomeribasere Adetya / edited by Dragan Todorović. - Niš : YSSSR : Sven.
- Тодоровић, Д. 2006. *НИШКА РОМОЛОШКА ШКОЛА: БИБЛИОГРАФИЈА 1996-2005*. - Ниш: Универзитетска библиотека "Никола Тесла".
- Тодоровић, Д. 2007. *ДРУШТВЕНА УДАЉЕНОСТ ОД РОМА*. - Ниш и Нови Сад: Филозофски факултет у Нишу и Stylos.
- Cvetković, V. 2003. *SA MARGINA : Romi i zanimanja*. - Niš : Punta.

ПРОЦЕДУРА РАЗГОВОРА СА РОМСКИМ ТАЛЕНТИМА ДБЂ-БСЛ-ДТ- /2007.

Име и презиме:	_____
Година рођења:	_____
Школска спрема:	_____
Место боравка:	_____
Општина:	_____
Округ:	_____
Врста талента:	_____

1. Којој подгрупи Рома припада Ваша породица и шира фамилија; овде сте староседеоци или сте однекуд дошли? 2. Испричајте нам нешто о породици, чиме су се бавили родитељи (да ли се неко бавио истим занатом), како сте провели детињство?

3. Када се први пут јавило интересовање за занимање којим се бавите, када сте осетили потребу да се и на тај начин исказете?
4. Да ли је неко конкретно утицао на Вас и је ли Вам непосредно помогао (да ли сте од неког наследили вештину)?
5. Колико времена посвећујете Вашој активности?
6. Да ли, осим породице и пријатеља, још неко зна чиме се бавите; како је то примљено у непосредној околини (улици, махали, селу, кварту...)?
7. Осећате ли да Вас сународници због Вашег талента више цене, поштују и воле? Да ли Вас породица подржава у Вашем раду?
8. Јесте ли били у прилици да Вашу уметност и занимање покажете и широј јавности, на некој приредби, изложби, концерту... у Вашем или неком другом граду?
9. Знају ли и нероми за ово чиме се ви бавите (да ли са њима сарађујете и како су Вас прихватили)?
10. Да ли Вас је и како шира заједница (држава, локална самоуправа, фондације, НВО...) помогла? Да ли сте икада конкурисали за одређена средства код домаћих или иностраних фондера?
11. Да ли сте учествовали на неким такмичењима (општинским, регионалним, републичким, међународним) и да ли сте освајали неке награде (које и када, да ли су неке били и новчане)? Која Вам је награда најдража?
12. Било ли је и имали сада дискриминације према Вама због Вашег занимања?
13. Шта Вам је потребно да бисте постигли већи успех него до сада? Имате ли обезбеђене неопходне услове за рад? Како видите у будућности Вашу уметност и занимање?
14. Да ли су мотиви бављења тим послом духовне или материјалне природе? Од чега живите и издржавате породицу – од талента или од нечег другог?
15. Имате ли наследника у породици у бављењу Вашим послом? Шта бисте волели да вам деца буду?
16. Кога ромског уметника највише цените?

Фотографије

**Песникиња
(Валентина Барјактаревић)**

**Ужар
(Муарем Алишановић)**

**Стакло-дувач
(Владимир Мехмедовић)**

Ковач
(Синиша Агичевић)

Књижевник и публициста
(Ибрахим Османи)

Dragoljub B. Đorđević, Niš

THE ADMIRABLE ROMA II **(A Contribution to the Solidification of Cultural Identity)**

Summary

Whatever the number of various interpretations of identity, including those found in crucial international documents which strive to define it, identity is most commonly delineated in terms of language, religion, tradition and cultural heritage. The trouble is that, apart from "strong" and "weak" people identity-wise, there are those which are yet to build, solidify or define their cultural identity. Groaning under the weight of such tribulations, Roma tend to delineate, and subsequently to establish a firm cultural identity. Of course, such an endeavor is inconceivable without the fragile Romani elite or gifted Roma making a contribution to the fostering of their own cultural identity. The originality of such a process hinges upon the fact that, out of their inner need, Rrromanipe (the quality of being a Roma) – which is a synonym for the Romani cultural identity – Roma lean toward practical interculturalism, that is, a creative exchange with neighbouring peoples, which already boast a clearly established cultural identity. Relying on this theoretical framework, the paper analyzes and presents in documentary evidence five Romani authors (a poetess, a rope maker, a glass-blower, a blacksmith and a writer), who have made a substantial contribution to the solidification of the Romani cultural identity, and who, the author maintains, are praiseworthy.

Key Words: Cultural Identity, Solidification of Cultural Identity, Rromanipe, Romani Artists, Interculturalism